

СА ИЗЛОЖБЕ У КРУШЕВЦУ 1891. ГОДИНЕ

Крушевац, 15 септембра

Крстов-дан – 14. септембра 1891. године остаће у историји економског развитака Србије златним словима записан. На овај дан отворена је у овоме граду, који се за владавине косовскога мученика поносио именом престонице Лазареве Србије, прва озбиљна изложба земаљског вођа и прва изложба свију производа крушевачког округа.

Славна Лазарева престоница доживела је у последње време доста сјајних дана. Она је у својим недрима видела пре две године другог краља обновљене Србије, где се пред светим олтаром њене црквице моли Богу, а с њим и сав његов народ, искупљен кано-ти око свога вође – за покој душе оних славних јунака, који пре пет столећа пролише своју драгоцену крв у борби, да од миле домовине одбију страшну бујицу, опасну најезду османскога освајача; она је у својим недрима јуче видела где први миропомазани краљ отвара прву пољопривредну и рукотворинску изложбу. То је велика слава за једну варош, на којој ће јој позавидети све њене сестре у Србији.

Рекосмо: позавидети. Да, позавидети – племенито, искрено, сестрински и на њу се угледати, па у својој средини приређивати изложбе свога и своје околине блага.

Ми смо пре неколико дана казали шта је циљ ове изложбе. Нека нам се дозволи да још једном летимично проговоримо коју реч о томе.

Циљ је ове прве изложбе да поведе оно корисно коло, које ће бити претеча свију оних других, које ће бити од врло великог утицаја на развитак и напредак наше домаће радиности.

Циљ је ове изложбе, да се на њој прикажу плодови радне руке овога округа.

Циљ је ове изложбе, да свет види шта има овај округ и какво је то.

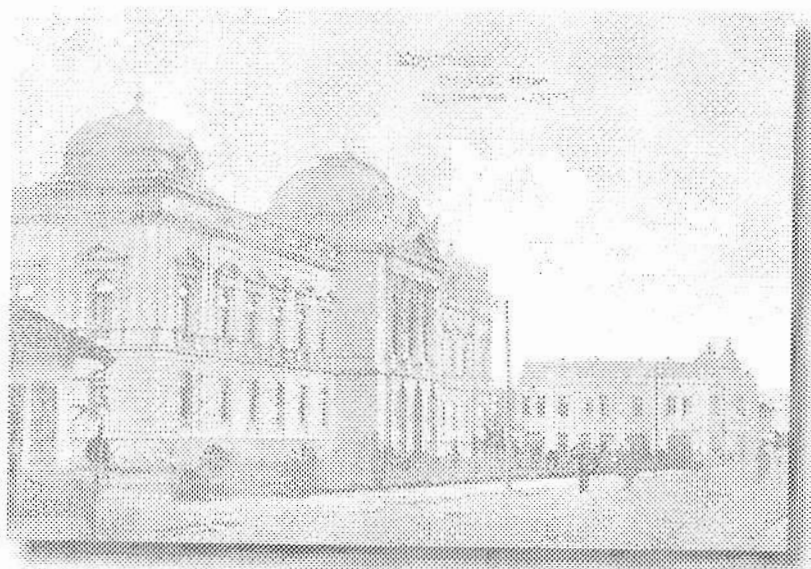
То су циљи сваке изложбе, па и ове, али као што с почетка рекосмо, она је имала још једну другу, а та је: да ова да инпулса осталима да се становници других округа побуде, те да и они у својим центрима приређују ове корисне приказе плодова свога труда, рада умног и телесног.

Имајући све ово на уму, ми смо пошли овамо да видимо ову изложбу и колико стигосмо да прикажемо вашим читаоцима, да упознамо оне, који неће бити у могућности да дођу и да виде ову ретку свечаност, са током догађаја и са главним појединостима ове изложбе.

У напред пак молимо читаоце, да нам не замере, ако по где-где будемо строги или попустљиви, опширни или кратки; молимо их исто тако да нам не замере, што се нећемо упуштати у описивање свију појединости, јер кад би то и хтели прешли би у неколико границе, у којима се обично пишу овакви извештаји.

Прелазећи на ствар не можемо, а да још једном не честитамо Крушевцу на реткој слави, коју је доживио, и Крушевљанима, што се том славом диче и поносе. Али сви ће се с њима сложити, да никада

није било тако згодне прилике но што је сада, да узвикнемо: ивела
радиност!

До Крушевца

Пошли смо из Београда у петак у вече. Многи су отишли били путничким возом, који полази у 9 и 45 мин. Пре подне, и тим је возом далеко угодније било ићи, али нама је посао дозволио био тек у 10 час. 50 мин. у вече да појемо.

На станици је била икупљена грдна множина света и то већином путника за Сталаћ односно Крушевац. Тек после грдних напора успели смо да претстанемо пред прозорчетом од благајне; већ нам се глава узбунила била од самог гужвања међ онима који су такође ишли према благајни.

Посао при издавању билета ишао је споро. Издавајући билете благајник је записивао цену и остало на билетима и преполовљавао их. Као да све то није могло бити пре спремљено и удешено. Међу тим време је пролазило.

Ушли смо и у вагон били и опет се морало каснити, јер су додата још троја путничка кола, па ипак је било мало места јер је било страшно много света. Више се није могло додати, јер једно што није било, како ме увераваше један железнички чиновник-кола, а друго и да је било кола, број би њихов прешао одређену количину на један воз, те би се морала упрегнути још једна локомотива, а ове није било, јер су све заузеле што за краљевски воз, што за брзе возове, што за теретне возове па чак и за Експрес. Но ипак сви што смо ушли у вагоне нисмо имали шта друго да радимо, но да се покуравамо судбини. Ми смо у себи ликовали: Слава срп. одушевљењу!

Дивота је било погледати сав тај свет који иде да посети прву привредну изложбу у царевом граду Крушевцу!

У оваквим приликама, кад није могуће спавати и кад је весело друштво – а весело је кад све то иде на свечаност – пије се и пева

се. често пута „Многаја лѐта“ надмашују лупу точкова и ланца на вагонима. Нарочито ми Срби тако путујемо. Ако! И то има своју добру страну, нарочито код људи у том занату искусних. Бог нека нам их поживи.

Ко није био у таквим приликама заспао је и поред све неугодности.

Код станице Сикирица неким путницима десила се мала неповољност, али врло мала. Мислили су да је то Сталаћ, па дигла браћа пртљаге и изишла, па трче к станици да уграбе кола, али звонце звони а кондуктер – обешењак један – виче ко да га је неко платио: *готово*, а они путници брже натраг у вагоне. Нико није заостао, али се могло десити коме да проджоња код Сикирице и да чека идући воз.

У Сталаћу није имао нико да сумња да му се не деси какав ж'малер" као онима у Сикирици. Јер је станица сва била окићена зеленилом, заставама и грбовима а један је држао велику буктињу која је ипак магловиту светлост издавала те се нешто због тога, а нешто због натрпаног зеленила једва видео натпис на станици.

Ми смо били са још два друга и нашли смо један стари фијакер, али такав да би човек рекао, да се још Сара возила на њему кад се удавала за праоца Аврама. Но све једно, само да барем за нас тројицу није коштао подвоз до Крушевца 15 и словом петнајест динара. Од Београда до Сталаћа ми смо за нас платили карту одлазак и повратак 12.70 дин.(злато) прва класа, а кола – казали смо каква – до Крушевца за дужину пута од: 14-15 километара, 5 дин. Наше друштво љутило се веома на приређивачки одбор, што није преко власти ту ствар регулисао. То је збиља врло важна ствар, коју није требало губити из вида. Но ми нећемо сад да се упуштамо у то. Ал бнен удиторе нон ци воглионо молто пароле (ономе ко добро чује, не треба му много речи).

Из Сталаћа смо пошли у 5,1/4 часова, а у Крушевац приспели мало пре 7 часова. Беше прилично ладно. Пала слана а ветрић сече уши, нос и лице као тестера. Возили смо се и гледали како се раздањује, па како се рађа сунце. Кола су нам ишла доста споро. Наше друштво беше узело на око кочијаша, па се шалимо са њим. Он имаше једног ђоката Ђоравог, па сваки час дизаше главу; питају га зашто то чини, а оштроумни кочијаш одговара: „Гледа да ли је месец изашао!“.

Сретали смо путем депутације града Крушевца, које су ишле на сусрет Његовом Величанству.

У Крушевцу смо сишли пред једном гостионицом, али нам рекоше да нема места. Ми смо прво грабили да одемо до изложбе да видимо распоред њен и не бринући се за стан.

Нека ми се дозволи, дакле, да доручкујем па ћу продужити.

Распоређивање изложбе и гости – излагачи

Изложба је смештена у здање где је гимназија и распоређена је у осам соба. Састоји се из дванајест одељка и то овако:

- I одељење – Минералогија и Геологија;
- II одељење – Жито и поврће;
- III одељење – Радови ратарске школе;
- IV одељење – Воће и пиће;
- V одељење – Женски ручни радови;
- VI одељење – Занатлијска радиност;
- VII одељење – Земљорадничке справе;
- VIII одељење -
- IX одељење – Чебинчев павиљон;
- X одељење – Павиљон воденичног камења;

XI одељење – Дувански павиљон;
XII одељење – Сточарство.

Првих седам одељења сви су смештени у гимназијску зграду, у осам соба, јер због велике множине изложених предмета IV и V одељење имају по два одсека. VIII одељење смештено је у једну зграду, лево од гимназијске зграде, нарочито направљену, од дасака и то не упоредо, мало дубље; а испред те зграде, која је дугачка 7-8 метара налази се десно: IX одељење, а лево X-то. Преко улице од гимназијске зграде налази се обор за стоку, а лево према гимназији, опет преко улице, на једном узвишењу и у просеку између црквене порте и обора за сточарство, налази се, мало истакнуто од свега XI одељење (дувански павиљон).

То је распоређивање изложбе; доста је комотно и удесно и, нема спора, смишљено.

Али на изложби имамо да приметимо и једног госта, а то је г. Михајло чебинац са његовим мермером из Краљева. За сад само примећујемо, а кад буде реч даље о гостима, ми ћемо се зауставити на разлоге зашто је њему допуштено излагање. Побуде су врло лепе, а то је, надамо се, довољно да кажемо читаоцима и да пређемо даље.

Краљ Александар на изложби – Краљев долазак – Благодарeње.

Његово Величанство Краљ са г. намесником Ристићем, председником државног савета г. Грујићем, председником министарства Пашићем, г.г. министрима: Ђорђевићем, Николићем и Прапорчетовићем и осталом свитом-приспео је оделитим возом у 7 часова у Сталаћ и одатле отишао у Обилићево, где Му је поред новоподигнуте фабрике барута спремљен стан. Краља су дочекали на станици г. намесник Белимарковић, начелник крушевачког округа, срески начелници, председник крушевачке општине с одборницима и знатан број крушевачких грађана.

У 11 часова приспело је Њ. Величанство из Обилићева. Пред изложбеном зградом дочекали су Га г.г. ђенерал Грујић, ђенерал Богићевић, пуковник Прапорчетовић министар војни, државни саветник Душмановић и многи официри, чиновници и многобројно грађанство.

При уласку испред изложбених зграда била је подигнута тријумфална капија. Кад је Краљ доспео дотле захорило се одушевљено „Живио“, које се више пута понављало, уз непрестано пуцање прангија.

Њ. Величанство са Својом пратњом отишло је у цркву Лазарицу, где је држато Многолетствије и при крају тога, свештеник г. Спирос Копривица поздравио је Краља овом кратком беседом:

„Мили Господару,

Овај свети храм, у коме се за свој народ Свевишњему молио косовски јунак-кнез-мученик-поздравља твој долазак и кличе ти: „Благословен грјади во имја Господње.“

Нека је благословено предузеће, ради кога си посетио стару престоницу, -нек роди добрим плодом у славу божију и на срећу наше миле домовине.

Нека Бог благослови будуће твоје радове на корист целог Српства: да си мудар као свети Немања и славан као Душан Силни.

Амин“

Водоосвећење

После благодарења било је водоосвећење пред изложбеном зградом. Присутновао је Краљ, г.г. намесници, г.г. министри, г.г. саветници, остала свита и многобројно грађанство. Сакупила се грдна множина света, сва улица и околне просторије све је то било пуно света. При водоосвећењу није било ни беседа ни поздрава као што се очекивало.

Отварање изложбе-Поздрав Краљу

После водоосвећења, Њ.В. Краљ ушао је у изложбену зграду. При уласку у одељење, г. Живко Шокорац директор изложбе поздравио је Краља лепом и језгровитом беседом. Он је рекао да је ово прва озбиљна изложба, коју сада отвара краљ Александар И. Пожелео је да прву велику земаљску изложбу отвори у Призрену, Душановој престоници, као Александар И цар уједињене Србије.

На то је Њ.Величанство заблагодарило и прегледање је отпочело.

Краља, као и г.г. намеснике и све остале, веома су занимали изложени предмети, а нарочито у ИВ и В одељењу. У овом последњем Њ.В. изволело је изабрати два врло лепа изложена женска рада.

Краљ се дуго задржао у изложби-скоро више од једног сата, ма да се журно ишло. При изласку, Њ.Величанство изразило је велико задовољство и честитало приређивачком одбору.

Код Краља на подворење и ручак у Обилићеву

Пошто је прегледао изложбу Краљ се упутио у гостионицу „Национала“, где је припремљена била велика сала. Ту је Њ. Величанство примало разне корпорације и депутације. Председник крушевачке општине поздравио је Краља овим речима:

„Ваше Величанство!

Љубљени Господару!

Град Крушевац је необичне среће, те у размаку времена од две године, ево, где и по други пут дочекује свога милога владоца. Срећан, што ми паде у део, да Ваше Величанство, као преставник верних Вам поданика Крушевљана, поздравим, кличем из дубине душе:

Добро нам дошао мили Господару, и живео дуго на срећу и понос васколиког српског народа!”

После општинске депутације биле су и друге; била је и управа изложбе, пред којом је Њ. Величанство опет похвалило изложбу и рад у њој.

Краљ је за тим са целом свитом и достојанственицима отишао у Обилићево. Тамо је био ручак, на коме су позване биле многе виђене личности из Крушевца. На ручку је било преко 50 особа, сем личне свите.

Посетиоци изложбе

чим се Њ. Величанство удаљио, навалио је силан свет да види изложбу. Навала је трајала до у вече у пет часова, јер се она за тај дан закључавала. Од силне навале било је апсолутно немогуће ући. Не само да је било посетилаца из Крушевца него и са стране. Рачуна се, да је на Крстов дан у Крушевцу било до 8 хиљада гостију.

Великој навали без сумње је дао повода и разлог, што је улазница бесплатна-само добровољни прилог, па се мисли да је томе разлог навала. У осталом, и основано је то мишљење.

Због те навале нити је нама нити једноме новинару било могуће разгледати и прибележити што год. Морали смо оставити за други дан, те с тога ће и читаоци имати доброту да сачекају сутрашњи извештај.

Различност

Дабоме да ће бити различности и то врло занимљивих. Једна од најзанимљивијих, то је велико негодовање, које је изазвало осуство владике Јеронима при овој свечаности, код грађанства свију редова. Оно је чак изненадило све, јер сви знају, да је његова преосвећеност здрав; овде се међу тим отвара иложба, на коју долази и глава земље са скоро свима својим доглавницима, а г. владике нема. Тај је факт и изненадио и увредио грађане Крушевца.

Осим те важне различности, приметили смо, да су се полицијске власти чисто збуниле. Сви се зајапурили и ни код једнога нема оног присуства духа, као год да се никада нису ти људи налазили у оваквим приликама.

-Као што пређе напомену смо, на изложби је било врло много гостију. Не само да су гостионице биле пуне и препуне, но и приватни станови. Ми смо се запели били за изложбом, те нисмо на то ни обраћали пажње, кад у вече, а за нас нигде места.

-Време је и првог дана и другог дана било како се само пожелити може. Сија сунце, блистају небеса-рекли би и природа се радује овој реткој свечаности. И треба и заслужили смо; доста нас је недаћа терала. Треба и на нас срећа да се осмехне и да нам се дуго смеши.

Хоће ако Бог да!

А сад извините, драги читаоци до сутра. Бојимо се, да се и с овим на пошти не закаснимо.

Закључак првог дана изложбе- Осветљење-Беседа код „Национала.“

По напред удешеном програму, изложба се отвара сваког дана у 8 часова пре подне, а затвара у 5 часова после подне.

чим се краљ удаљио са изложбе, навалио је свет да гледа и то у силним масама, тако да су се морале предузимати мере противу тога. То тако трајало је свега до пет часова.

После тога размилио се свет по вароши у шетњу. Милина је било видети ону масу разноликог света, како се као сињи талас на мору комеша и креће и то већином у једном правцу-према гостионици код „Национала“ и на средини пијаце.

Кад се спустила ноћ осветлила се варош на све стране. Домови, прозори на кућама били су осветљени, а главном улицом на извесна растојања биле су удешене буктиње од луча. Било је врло лепо видети тај красни призор. Осветљење и кретање масе света трајало је до после пола ноћи.

Међу тим у гостионици код „Национала“ била је беседа са игранком, коју је изволео почаствовати својим присуством Краљ, у пратњи г.г. Ристића, Белимарковића, Грујића, Пашића, Ђорђевића, Николића и остале свите. Беседа је испала врло лепо, а тако исто и игранка. Веселје је трајало до пред свануће.

С тим је завршен први дан.

Неприлике с гостима

Напоменули смо јуче, да је велика маса гостију, да види изложбу. Општина је одредила нарочит одбор, који ће се старати за станове гостима. Међу тим многи од гостију, нешто не знајући коме, где и када да се обрати, а нешто немајући времена да то учине, нису се благовремено обратили одбору, те у вече нису имали куда да преноће, но су многи од њих морали да проведу по кафанама и тек сутра дан неки од њих могли су се где наслонити да отпочину.

Распоред гостију био је доста неудесан, тако, да су били у забуни и гости и домаћини, који су требали да их угосте. Многи су за то замерали одбору. И доиста могло је бити све удесније.

Но и овом приликом морамо их извинити: првина је!

Изложба

У недељу поранили смо рано и отишли да видимо изложбу. Отишли смо пре седам часова, али од одборника нисмо нашли оне, који су нам потребни били ради извесних објашњења.

Свет се почео прикупљати око здања, што је више времена протицало, све се већма свет купио и кад је било 8 часова, време отварања, била је, тако рећи, закрчена улица. Тачно у осам зазвонило је звоно у згради. Ми смо већ нашли наше пријатеље и ушли у изложбу.

При описивању држаћемо се распореда, који смо означили јуче. Дакле почећемо с првим одељењем.

Минералогија и Геологија

Овај одељак смештен је у соби првој кад се уђе у зграду и скрене лево. У њој изложена збирка минерала и геолошких артикала, који се налазе у крушевачком округу. Изложено је преко стотину артикала, међу којима ћемо напоменути ове главне:

Алексиначки камени угаљ - врло добар и доста зрео.

Парафински шкриљац – веома богата и корисна руда, која се још не експлоатише.

Бели мермер – чист и бео, тако да може да замени многи други.

Воденични камен – врло добар и по тврђењу стручњака потпуно у стању да замени оне, који се код нас довозе са стране.

А да и не говоримо о другим изложеним минералима, који заслужују велике пажње.

Изложене су и минералне воде: буковичка и ломничка, обе чувене и веома хваљене.

Ред и класификација у изложби врло је пажљиво удешена и за то се има захвалити младоме доктору философије г. Светолику А. Радовановићу, геологу, који је брижљиво свој одсек уредио.

Мало смо казали о овом одељку, али и оволико колико смо казали, доста је од једнога лаика. Није, дакле чудо што овако нагло прелазимо на друго одељење:

Жито и поврће

Ово је већ опширнији и нама познатији терен, где ћемо се дуже задржати.

Одељење, где је жито и поврће веома је изобиљно, али могло је бити и веће. што није пак веће узрок је то, што се нашло ниских душа, те су преплашили становништво, да се те мустре од производа узимљу за то, да се према томе оцени стање дотичних излагача и разреже порез. Преплашен свет тим неродољубивим версијама, устручавао се, да пошље обрасце своје ране и поврћа. То је веома утицало, те овај одељак није био онако обилат, као што се могло очекивати.

Поред свега тога ипак је било довољно изложених образаца, по којима се могло оценити стање жита и поврћа у овоме округу.

Жита је било довољно и разних. Ко их је год видео, могао је једним простим погледом доћи до закључка, да је овај округ веома богат добрим врстама жита. Спомињемо да је пшеница привукла свачију пажњу. На грамометру било их је које су прелазиле 85 грама. што тежина није била већа узрок је што ова година, ма да је обилата, квалитет није онакав, какав је био 1889 године. Познато ће бити нашим читаоцима, да је тежина зрна наше пшенице, изложене на париској изложби прелазила тежину зрна свију осталих. Била је од 94 грама.

Приметили смо чувани бели јечам крушевачки, који је тако чувен и тако тражен-због своје одличне каквоће и крупноће зрна.

Неколико примерака кукуруза привукли су својом величином и крупноћом зрна свачију пажњу. Било је примерака и белог и црвеног кукуруза, који заслужују дивљење. Видели смо неколико изложених талка, окићених издашном природом са по 2 и по 3 клипа, крупних, једрих и лепих.

И све друге врсте жита биле су достојне сваке пажње. Не упуштамо се у појединости за то, што би нас то одвело доста далеко. Примећујемо само, да је прилично изложено било ситне проје и ражи.

Од варива било је: боба, ма да доста ситног, пасуља врло лепог и крупног, разне врсте и боје, сочива, ситног, а било је и крупног, но овог последњег одомаћеног.

Приметили смо два артикла, ретка у Србији, којима није било места на овој изложби, али који су фигурирали, као нови дошљаци: пиринач и памук. И први и други почели су се сејати у најновије време у Нишу и први плодови показали су се као такви, који много обећавају.

Семе пиринча узето је из Скопља од кочанског пиринча, кога иначе зову у Србији: турски пиринч и који рађа у Кочанима (на путу између Велеса и Джуме). Памук је такође доста добар успех показао. Нисмо забележили имена обделаоца ових двају артикала, али ко се интересује, може се у Нишу распитати. Крушевачки изложбени одбор сматрао је за пријатну дужност да им укаже гостопримство и тиме велику услугу учинио и излагачима и самој цели. Нас је, истину исповедамо, врло пријатно изненадила ова новост, којој смо се најмање могли надати.

Обратило је на себе такође велику пажњу поврће: својом каквоћом, својом крупноћом и својом разноврсношћу. Нема сумње да је овај један од најбогатијих округа у Србији у том погледу. Спомињено на првом месту лукац, који је доста крупан, али не сувише. Велика крупноћа, рекли би, утиче јако на укус његов: омекшава љутину, те с тога пак се чини, да баш за то што није овако крупан, за то је тако ваљан. Осим тога и велика крупноћа бундева, за људску и сточну рану, побудила је пажњу код гледалаца. Разне репе, зелен, као купус, кељ, салате итд.-све је то будило велико љубопитство. Бостан осредње крупноће и добар.

У округу крушевачком сеје се скоро исто тако много лана и конопље, а нарочито ово последње, као год и у врањском округу. Видели смо неколико стабљица од 2,5 до 3 метра дужине. Конопља је врло добра.

После свега овога разгледања дошли смо до резултата, да је крушевачки округ један од најплоднијих округа. Земља је веома добра, природа издашна, али изгледа нам, као да радне снаге нису у довољној мери заузимљиве, да би требало да су куд и камо вредније.

Радови из ратарске школе у Краљеву.

Овај је одељак више инструктиван и он гостује на овој изложби. Како мисао о овоме одељку, тако и одзив приређивачког одбора заслужује сваке пажње, јер приказивањем радова ђака из ратарнице у Краљеву популарише се школа у очима нашег привредног света, а у исто време популарише се и рационалност. У овом одељку били су изложени већином радови из воћарства и справе којима се воћарство гаји. То је истина вазда изложено у лабораторијама ратарнице у Краљеву, али је на сваки начин вредно било да фигурише и на овој изложби.

Око уређивања ове изложбе највише је допринео управник ратарске школе, на шта му и с наше стране захваљујемо.

Сад ћемо да прекршимо установљени ред и уместо да говоримо о одељку где је воће и пиће, пошто је оно на овој изложби прикупљено из целе земље, нема дакле локални карактер, с тога ово одељење прескачемо, остављајући га за најпосле, а прелазимо да говоримо о одељењу где су

Женски ручни радови.

Ово је одељење смештено у две собе на горњем спрату. У оба отсека смештени су радови тако, да имаде и у једном и у другом једнаких радова: ткања има у једном и у другом, а тако исто и везова, плетива итд.

Ово је одељење највеће и најбогатије. Наоколо имаде ред клупа, а тако исто и средином и у једној и у другој соби имаде клупа, преко

којих су поређани радови; зидови су искићени ћилимима, седжадама и јастуцима - све рукотворине вреднога женскога света из крушевачког округа.

Има доста оригиналних радова, а да их прегледамо све, нужно је да их поделимо на групе.

Прво ћемо говорити о тканинама, које су врло обилато заступљене.

Имаде знатан број ћилима, међу којима смо приметили један, који би се могао мерити у нечему са персијским ћилимима. Он се пре може назвати седжадом него ћилимом: подугачак је и узан, удешен да се простире на шилтетима. Овај је ћилим приметио и Краљ и изразио је жељу да би га рад купио. Он је већ полован и сазнали смо да није за продају. Њ. Величанство - успут напомињемо - изабрало је неколико врло лепих тканина, које је изволео после и купити.

Остали ћилими и седжаде тако су лепо израђени, да се неколико њих могу мерити са пиротским радовима ове врсте. Приметили смо два између њих, који заслужују сваке пажње.

Међу варошанкама и из овога округа увукла се и имитација фабричких тепиха, који такође заслужују пажње.

Има један тепих, који је израдила једна попадија из В. Врбнице, који збиља привлачи на себе пажњу. Једна чланица изложбеног одбора објаснила нам је, да је г-ђа попадија сама исплела вуну, обојадисала и изаткала овај чупав тепих. Распоред боја врло је укусно удешен: боје су доста прецизне и у опште израда је врло добра.

После ћилима следују платна, која, рекли би, још већу пажњу заслужују. Особито су лепа платна за кошуље и она, којима је основа помешана са свилом. Беше и таквих, која имаху доста замашан део свиле и већина њих беше изложена с натписом: ж'није за продају". Израда врло лепа, таква, да смо стекли мњење о врло лепом укусу крушевачких жена.

Но највећу пажњу привукла је на себе израда материјала за женске хаљине. Не само да је леп распоред боја, но и потпуно одговара савременој моди боја, које се узимљу за хаљине. Имаше преко четрдесет врста платна између којих и таква, којима, због њихове каквоће и цене не би било равних међу онима, који се довозе са стране. Она су сва израђена памуком купљеним у трговини и ткана код куће. Мустре су врло лепе и шаре пажљиво и сразмерно удешене.

Гледајући ове радове пало нам је на ум да упоредимо цене исто таквих материја, које наши трговци довозе са стране и према овим ценама, које су на мустрадама изложене, као и према каквоћи робе, дошли смо до закључка да су ови производи у најмању руку за четврт цене јефтинији од страних. Кад узмемо у обзир њихову чврстоћу и трајашност, као и то, да за рукотворину остаје новац у земљи, долазимо до резултата, да је за више од 40% јефтиније ово што смо на изложби видели. Ми смо трајашност и рукотворину оценили само за 15%, ми велимо само, а некимма ће изгледати много, али кад се узме у обзир то, да инострани производ није ни за две трећине трајашан не само због основе и потке, но и због боје, као што је овај, онда ће, мислимо, бити свима јасно како смо могли доћи до овога резултата. Но да би читаоцима још јасније било, ми ћемо им изнети један пример. У овом истом одељењу изложен је и један образац свилоног штофа. Нисмо се сетили да прибележимо име излагачице, но, у осталом, то није тешко дознати, доста је обратити се приређивачком одбору у Крушевцу. ширина је тога штофа отприлике између 55 и 60 сантиметара. Уздуж и попречно иду црне пруге али су квадрати прилично крупни, те није баш најукуснија мера. Тај цео комад кошта свега 30 динара. Колико се ми разумемо у овим врстама робе,

рекли би да је ово доста јефтино, а нарочито за то, што је све чиста бела свила, са по неколико бројаница жућкасте. Излагачица је сама одгајила бубе, испрела свилу, обојадисала и изаткала. Она је сама ставила цену и изложила на продају-дакле, сама је оценила свој рад. Пошто је она сама радила на свему, ово је најлепши знак како стојимо са рукотворинама женским. Нема сумње да би се стајало и боље кад би потрошња изазивала већу израду, јер би онда приступило се већем раду и сразмерно бољем усавршавању квалитета и јефтиноће. Па не само да би се са оваквим врстама рукотворина могла сузбијати навала страних производа, но и са другим, као што су памучне и вунене, а нарочито памучне.

Међу таквима спадају и тако звана клечана платна, за која би рекао човек, да су везена, али у самој ствари то је све вешта рука на разбоју радила. Један такав рад, који је општу пажњу привукао, био је изложен на челу свију ткива: једна марама, свилом проткана и тако вешто израђена, да се сваки дивио томе раду. Потка је тако удешена да су остављене читаве шаре од правилних квадратића и то све сразмерно и врло укусно удешено. Сви, који су тај рад видели сагласили су се, да је право чудо. Купио га је Краљ, ако се не варамо.

Такође је диван рад те врсте, био један чаршав. На обичном платну, од доста велике ширине свуд у наоколо правилним редом, проткивањем црвене свиле, извлачене су постепено црвене жице и упредене у витичице у висини од 1,5 милиметара. Какве су то шаре биле?, питаћете нас, драги читаоци. Народна песма коју певају сеоске девојке при поселима. У забуну гледајући остало заборавили смо да забележимо ту песму, коју на иначе дотле нисмо били чули; но ко се и могао сетити у оној гунгули. Овај чаршав израдила је, како издалека начусмо, једана сељанка-девојка. Живила да Бог да!

На столу преко кога беше изложен тај чаршав видосмо и један женски сунцобран од белог платна са свилом: укусно израђен, са правилно удешеним пругама од свиле, које иначе иду дуж платна.

Оволико о ткивима. Али пре него што пређемо на остало, не можемо, а да се још једном не осврнемо на факт, да су нас ткива, а нарочито оне материје за женске хаљине, доиста изненадиле. Замислите само, како би то било славно, кад би се код наших дама увело, да треше домаће израђевине, које, понављамо, ни најмање не уступају по каквоћи онима, које нам запад даје. Колико ли би се коракнуло у напредак, кад би се прихватио рад оних вредних жена, које збиља заслужују сваке похвале и потпоре са свачије стране а најпре са стране наших жена.

О везовима немамо много да кажемо. Било их је врло лепих, али мало. Изгледа као да нису много у моди у овом округу. Управо има их прилично, али не оволико, колико смо ми мислили, имајући у обзир то, да је овај округ веома близак Старој Србији, где се тако много женски свет, како у вароши тако и на селу, бави везом. Овде међутим видимо да није баш тако као што смо ми мислили.

Но ипак је било везова лепих, са свилом и златом, већих и мањих. Пао нам је у очи један убрус, на коме је израђен са црвеном и плавом бојом таковски устанак. Рад је прост, али леп и врло чист. Исто тако и неки пешкири са врло простим али богатим везом. Било је прилично мустара, али већина није била за продају.

Пошто је ово интернационална врста рукотворине, нећемо се више задржавати на томе.

На реду је да кажемо што о плетивима. Било је изложених разних сељачких и варошанских чарапа, али првих је било више и разноликијих од других. Ових последњих било је обичних, да није нужно о њима ни говорити; само истичемо два пара, која су била од свиле и врло лепо

израђена. Веома нам се допао један женски шал израда једне сељанке-девојке.

Па ипак било је изложено толико много радова, да кад би се упустили у описивање свију њих, то би нас врло далеко одвело. Било је разних ланених и кудељних платна, варошких и сеоских, врло лепих и укусно израђених тканица; било је разних марама и разних платна-било је у изобиљу женских радова, што веома служи на похвалу женскоме свету из Крушевца и крушевачког округа.

Нисмо још прешли на мушки рад, на занатлијске артикле, али унапред кажемо, да су људи мање вредноће, према овој мустри, показали од жена. А то је појмљиво. Наш мушки свет, стари и млади, уместо да ради, да гледа и обделава оно од чега живи, он тера политику. Жене међу тим раде и муче се, а на велико задовољство, као што смо имали прилике на изложби да видимо и прикажемо читаоцима, и успевају. Успеси њиховога рада веома су осетљиви по наш народни напредак и ми се од свег срца томе радујемо.

А ко се не би радовао у данашње време, кад је дело руку човечијих постало тако јефтино и даје се тако у бесцење? Нема сумње да је за нас врло важна ова појава. Данас кад је борба за опстанак тако отежала, да свет о ничему другом не мисли до о томе како да што са мање труда дође до свог насушног хлеба; данас, кад је нашу отаджбину до крајњег кутића поплавила фабричка индустрија, ж'просвећенога" запада, врло је важна ова појава: ова имитација западне индустрије, коју смо опазили на изложби ручних женских радова из Крушевца и његовог округа.

Ми честитамо тим вредним рукама и желимо, да у скоро улучимо прилике да честитамо и онима, који ће куповати за употребу те производе рађене, што рекли наши, *својски*.

С овим завршавамо о женским ручним радовима.

Извори:

Дневни лист, Београд, бр. 201, 17. септембар 1891.

Дневни лист, Београд, бр. 202, 18. септембар 1891.

Дневни лист, Београд, бр. 203, 19. септембар 1891.